

Archeologie
West-Friesland

De archeologie van kerk-
terreinen, nederzettingen,
sluizen en andere afgedekte
resten onder de voormalige
zeedijken van Noord-Holland

KIJK ÓNDER DE DIJK

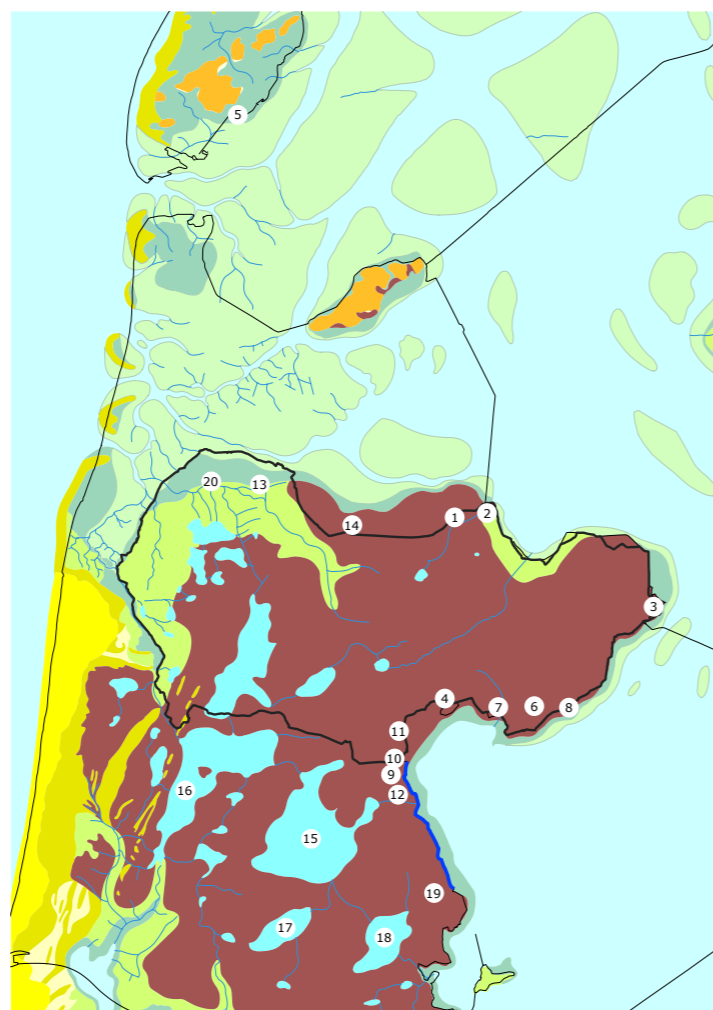
Cover: In een van de vier profielsleuven bij de Etersheimerbraak kwam deze sluis als verrassing tevoorschijn. Als de sleuf vijf meter noordelijker of zuidelijker was aangelegd, waren de resten niet aangesneden.

Een bronzen mesheft uit de 17de eeuw gevonden tijdens het afgraven van de dijk bij Warder. Aan het uiteinde is een vrouw zichtbaar die speelt op een rommelpot, een oud volksmuziekinstrument.

↑ Luchtfoto van de Zeevang. Te zien is de veerverkaveling langs de IJe of Ee, ten noorden van Edam met de planmatige sloten gegraven tijdens de middeleeuwse ontginning.

→ Paleogeografische kaart van het Hollands Noorderkwartier van rond 1250 met toegevoegd de huidige loop van de Westfriese Omringdijk (zwart) en de Keukendijk (donkerblauw). Plaatsnamen die worden genoemd:

1. Almersdorp	8. Oosterleek
2. Medemblik	9. Schardam
3. Enkhuizen	10. Lutjeschardam
4. Hoorn	11. Scharwoude
5. Gemaal De Schans	12. Etersheim
6. Wijdenes	13. Barsingerhorn
7. Schellinkhout	14. Gawijzend
	15. Beemster (Bamestra)
	16. Schermer (Scimere)
	17. Wormer
	18. Purmer
	19. Edam
	20. Schagen

Vanwege grootschalige dijkversterkingen zijn de afgelopen jaren veel van onze dijken archeologisch onderzocht. De nadruk bij deze onderzoeken ligt vaak op de gefaseerde opbouw van de dijk, terwijl onder of in het lichaam veel resten tevoorschijn komen. Deze zijn minstens even interessant. Dankzij voortschrijdend inzicht kan de aanwezigheid van dergelijke vindplaatsen steeds beter worden voorspeld.

VEEN EN ONTGINNING

In de Middeleeuwen bestonden grote delen van Noord-Holland uit een ruig bijna ondoordringbaar veenlandschap. Onder het zompige oppervlak bevond zich een metersdik veenpakket. Een stijging van de gemiddelde temperatuur en een verbeterde afwatering van het Almere, de voorloper van de Zuiderzee, creëerde gunstige condities voor kolonisatie en ontginning van dit veengebied. Van de 10de tot en met de 12de eeuw werd het overgrote deel van het veen- en kleigebied ontgonnen. Het land werd geschikt gemaakt voor bewoning en landbouw door op systematische wijze sloten door het veen te graven, waardoor het ontwaterde en de kenmerkende lange kavels ontstonden. Door de ontwatering oxideerde de top van het veen, wat leidde tot daling van het maaiveld. Een effect van deze constante daling was het verdwijnen van het nieuw in gebruik genomen land. Aan de oostzijde van Noord-Holland werden, toen het Almere zich uitbreidde tot Zuiderzee, grote stukken ontgonnen land door de zee weggeslagen. Dit proces had vermoedelijk een hoogtepunt in de late 12de eeuw, met name tijdens de vernietigende stormvloed van 1164 en 1170. Deze stormvloed waren waarschijnlijk de directe aanleiding voor de aanleg van de eerste lage zeedijken of kades.

VROEGE DIJKBOUW

Rond 1180 zouden de eerste dijkkringen zijn voltooid. In eerste instantie konden bestaande veenstromen nog tussen de verschillende omringdijken door vrij blijven afwateren op de Zuiderzee. Nadat de losse bedijkte delen in de loop van de 13de eeuw werden verbonden, veranderde dit. Voor de aaneenschakeling van de Westfriese Omringdijk wordt altijd uitgegaan van een datering rond 1250. Voor de Zeevangse ringdijk wordt een ruimere datering van omstreeks 1250-1300 aangehouden. Door bodemdaling kwam het maaiveld onder zeeniveau te liggen. Zeewater dat nu binnendrong, zorgde voor landafslag tot ver in het veenlandschap. Zo ontstonden langs de waterlopen grote binnenmeren als

de Bamestra (Beemster), Scimere (Schermer), Wormer en Purmer. Om het binnendringen van zeewater te beteugelen, werd de beschermende ring van dijken volledig gesloten door ook de openingen bij de veenstromen af te dammen. Om te zorgen dat bij eb overtollig binnenwater alsnog kon worden geloosd, werden dammen van een spuisluis of klepduiker voorzien die op gezette tijden konden worden geopend.

DE INLAAGDIJK

Een belangrijke reden waarom onder de dijken veel archeologische vindplaatsen aanwezig zijn, is dat de huidige dijken die direct aan het water grenzen, niet de oorspronkelijke oudste dijken zijn. Het betreft een teruggelegde waterkering, de zogenaamde inlaagdijk. Het oudste dijksysteem bestond uit een eenvoudige lage dijk (kade) gemaakt van veenzoden en/of kleizoden met veel buitendijks land, het voorland. Dit voorland fungeerde als buffer tegen de zee en verminderde de golfkracht. Alleen in extreme gevallen stond het water tot aan de dijk. Om het voorland te beschermen tegen afslag door de zee, werd het versterkt met kades. Een stuk voorland met een kade werd en wordt nog steeds een 'koog' genoemd. Door stormvloed en overstromingen raakten kades beschadigd en sloeg voorland weg. Hierdoor werd het dijksysteem verzwakt en moest nieuw voorland worden gecreëerd door landinwaarts nieuwe dijken aan te leggen, het zogenaamde inlagen. Uit onderzoek van historicus Boon is gebleken dat het huidige tracé van de Westfriese Omringdijk ter hoogte van de oorspronkelijke ambachten Vier Noorder Koggen en Drechterland (globaal tussen halverwege Schagen en Medemblik, via Enkhuizen, Hoorn en boven Schardam) bijna nergens meer de primaire dijk of kade is. Uit scans met een side scan sonar en magnetometer – uitgevoerd in opdracht van de Alliantie Markermeerdijken - bleek dat ter hoogte van de Etersheimer en Zeevangs Keukendijk ten noorden van Edam op de waterbodem bijna parallel aan de huidige dijk en kustlijn resten van een oude dijk liggen.

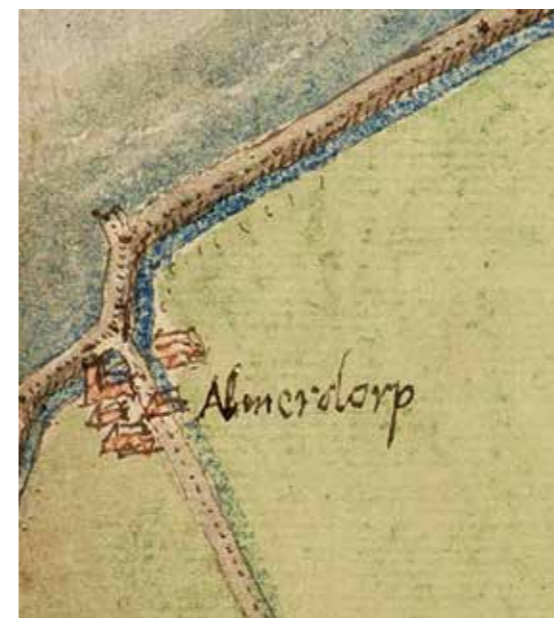
↑ Inlaagdijken zijn nog steeds actueel. Hier een voorbeeld uit zuidwest Bangladesh. Nadat het voorland is weggespoeld en de dijk beschadigd, wordt een inlaagdijk verder landinwaarts aangelegd om een nieuwe buffer te creëren. Let op de bewoning op de dijk en de kleine doorbraak rechts.

← In het kader van de versterking van de Markermeerdijken is een groot deel van de waterbodem gescand. In het verlengde van het dorp Warder (boven) en meer naar het zuiden toe zijn diverse lineaire structuren gevonden die kunnen worden geïnterpreteerd als dijkrestanten.

Op basis van deze gegevens kan worden aangenomen dat de huidige dijk ook daar niet de eerste oorspronkelijke dijk betreft, maar een inlaagdijk van een voorganger die verder naar buiten heeft gelegen.

DE GROTE INLAAG

Een van de grootste historisch bekende inlagen ligt ten westen van Medemblik aan de noordzijde van West-Friesland en dateert in de eerste helft van de 14de eeuw. In een verdrag met graaf Willem van Henegouwen gesloten op 27 november 1328, wordt vermeld dat een inlaagdijk vanaf Medemblik tot de 'Zande van Almairdorp' en vanaf daar tot aan de Zeedijk moet worden aangelegd. Enkele jaren daarna heeft West-Friesland het tijdens de St. Clemensvloed op 23 november 1334 zwaar te verduren. De dijk tussen Barsingerhorn en Medemblik raakte dermate beschadigd waarop een rigoureuze maatregel werd genomen. Een nieuwe dijk werd twee tot vier kilometer landinwaarts aangelegd. Tijdens deze 'Grote Inlaag' raakte circa 2000 hectare land buitengedijkt. Hierdoor kwamen vermoedelijk meerdere dorpen buitendijks op het voorland aan de zeezijde van de dijk te liggen. In het verdrag van deze inlaag staat beschreven hoe het dorp Gawijzend en het land dat aan 'Gawysende behoort, mede uytslaen moet'. Vermoedelijk al vrij snel vertrokken de bewoners tot achter de veilige zeedijk en spoelden deze dorpen deels of helemaal weg.

↑ Detail uit de kaart van Jacob van Deventer van de stad Medemblik rond 1560. Links op de kaart is het restant van Almersdorp afgebeeld.

ALMERSDORP: EEN VERLATEN KERK

Een plaats die in eerste instantie niet helemaal verdwijnt is Almersdorp. Hiervan zijn de resten nog zichtbaar op de oudste kaarten van het gebied. In de linkerhoek van de kaart van Medemblik, getekend door Jacob van Deventer rond 1560, is het restant van het dorpje prachtig weergegeven. De kerk is duidelijk getekend met een leistenen dak en omgeven door enkele huizen of boerderijen. Uit historische bronnen is op te maken dat Almersdorp waarschijnlijk rond 1500 zowel kerkelijk als bestuurlijk wordt samengevoegd met het landinwaarts gelegen dorp Opperdoes. De kerk met kerkhof blijft nog wel een tijdje zichtbaar, maar verdwijnt uit beeld rond het midden van de 17de eeuw. Pas in 1967, wanneer eerst tijdens het graven van een bietenkuil en later tijdens de afbraak van de oude Almersdorperbrug en het omleggen van een sloot, resten van skeletten tevoorschijn kwamen, komt Almersdorp weer in beeld. Omwonenden van toen weten dit nog goed. Men reed rond met het menselijk botmateriaal en schedels werden op palen gezet, totdat de politie uiteindelijk ingreep. In 2013, 2014 en 2015 is archeologisch onderzoek uitgevoerd op de plek waar de Almersdorperbrug een aansluiting maakt met een nieuwe rotonde. Op basis van dit onderzoek, waarbij een deel van een kerkhof werd gevonden, is een reconstructie gemaakt van de gebeurtenissen vanaf de 12de eeuw. Vermoedelijk stond vlakbij een tufstenen kerk, gebouwd vóór 1200-1250. Tijdens de Grote Inlaag van 1335 werd de zeedijk teruggelegd tot op het kerkterrein, waarbij de kerk en een deel van Almersdorp buitendijks kwamen te liggen. Deze gebeurtenis gaf aanleiding tot de bouw van een nieuwe kerk, binnendijks net ten zuiden van de dijk. Van deze 14de-eeuwse kerk is uiteindelijk een deel van het kerkhof teruggevonden. Na het samenvoegen van Almersdorp bij Opperdoes verdween het kerkgebouw en nam men het voormalig kerkterrein in gebruik als boerenerf. Vanaf het begin van de 18de eeuw werd op het erf materiaal opgeslagen voor de reparatie van de dijk. In het begin zal daar misschien een schuur van een van de boerderijen voor zijn gebruikt. Later bouwde men een pand dat uitsluitend als functie had om reparatiemiddelen op te slaan en dijkwerkers te huisvesten ten tijde van nood, het zogenaamde dijkmagazijn.

‘Men reed rond met het menselijk botmateriaal en schedels werden op palen gezet, totdat de politie uiteindelijk ingreep’

→ In 2012 werd bij het plaatsje Oosterleek tegen de Westfriese Omringdijk aan, een deel van een laatmiddeleeuws kerkhof onderzocht.

↓ Het vrijleggen van een skelet tijdens het onderzoek in Almersdorp.

↑ In Oosterleek werd aan de noordzijde van het kerkhof een individu gevonden die in een opmerkelijk houding lag. De overledene was op de buik, met het gezicht naar beneden begraven. De begraafwijze in

combinatie met de locatie aan de noordzijde en het feit dat de overledenen nog kleding droeg – vanwege de gesp – doet vermoeden dat het mogelijk om een geëxecuteerde misdadiger gaat.

OOSTERLEEK: SKELETEN IN DE DIJK

Een vreemde samenhang blijkt te bestaan tussen de locatie van dijkmagazijnen uit de 17de en 18de eeuw en de aanwezigheid van laatmiddeleeuwse kerkterreinen. Tijdens de versterking van de Zuiderdijk tussen Hoorn en Enkhuizen werden in een smalle sleuf strak tegen de dijk bij Oosterleek, een losse schedel en enkele skeletdelen gevonden. Meteen gonsde het in het dorp van de wilde verhalen, waarbij het de ene keer om 17de-eeuwse verdrinken vissers zou gaan en de andere keer om gedurende de Tweede Wereldoorlog vermoorde NSB'ers. Het bleek hier echter, net als bij Almersdorp, te gaan om het restant van een kerkhof behorende bij een verlaten kerkterrein. Deze hoek van de Omringdijk heeft gedurende de 14de en 15de eeuw te maken gehad met meerdere inlagen. Uit eerder genoemd onderzoek van historicus Boon is gebleken dat het terugleggen van de dijk hier voor het laatst plaatsvond tussen 1465 en 1470. Vermoed wordt dat ook hier de inlaagdijk op het kerkterrein is aangelegd. Volgens Boon is aan het einde van de 15de eeuw, circa 150 m landinwaarts, een nieuwe kerk gebouwd. Het oude kerkterrein bij de dijk raakte tussen 1650 en 1700 buiten gebruik waarna een dijkmagazijn op de plek van het kerkhof is gebouwd.

DE VOOROUDELS SPREKEN

Beide kerkterreinen zijn niet 'vervuld' met latere begravingen. Hierdoor zijn deze scherper afgebakend in tijd en daarom uitermate geschikt voor onderzoek naar de laatmiddeleeuwse bewoners van het Noord-Hollands kustgebied. In overleg met de provincie Noord-Holland werd besloten om isotopen- en DNA-onderzoek te laten uitvoeren. Hiervoor werden zes individuen uit Oosterleek en vijf individuen uit Almersdorp geselecteerd. Het DNA-onderzoek leverde onder andere een vader-zoon relatie op tussen twee mannelijke individuen uit Oosterleek. Het gaat om een man van tussen de 34 en 40 jaar bij overlijden en een jongetje van 3,5 tot 4 jaar. Ook zijn mogelijke verwantschappen in de vrouwelijke lijn aangetoond op basis van het mitochondriale DNA, dat via de vrouwelijke lijn wordt doorgegeven. Drie individuen, twee uit Almersdorp en één uit Oosterleek – hebben een zogenaamde 'mitochondriale haplogroep H3', waardoor zij verwant kunnen zijn in de vrouwelijke lijn. Ook in Almersdorp hebben twee vrouwen beide de mitochondriale haplogroep K2. Uit het isotopenonderzoek kan worden gesteld dat op één uitzondering na, alle inwoners stammen uit de directe omgeving. Eén vrouw komt mogelijk meer uit het oosten van het land. Hoewel dit natuurlijk geen zicht geeft op uitwisseling van mensen op een kleinere schaal, toont het wel aan dat in elk geval een (groot) deel van de inwoners van middeleeuws Oosterleek en Almersdorp, ergens afkomstig waren uit het kust of rivierengebied van Nederland.

Het onderzoek in Almersdorp heeft de resten van 25 individuen opgeleverd. Het stuk kerkhof van Oosterleek leverde 18 individuen op. Hoewel het slechts een klein deel van de populatie betreft, geeft fysisch antropologisch onderzoek naar het skeletmateriaal een interessante kijk op de laatmiddeleeuwse inwoners met betrekking tot onder andere lengte, geslacht, leeftijd maar ook ziektes en verwondingen.

'JE GAAT HET PAS ZIEN ALS JE HET DOORHEBT'

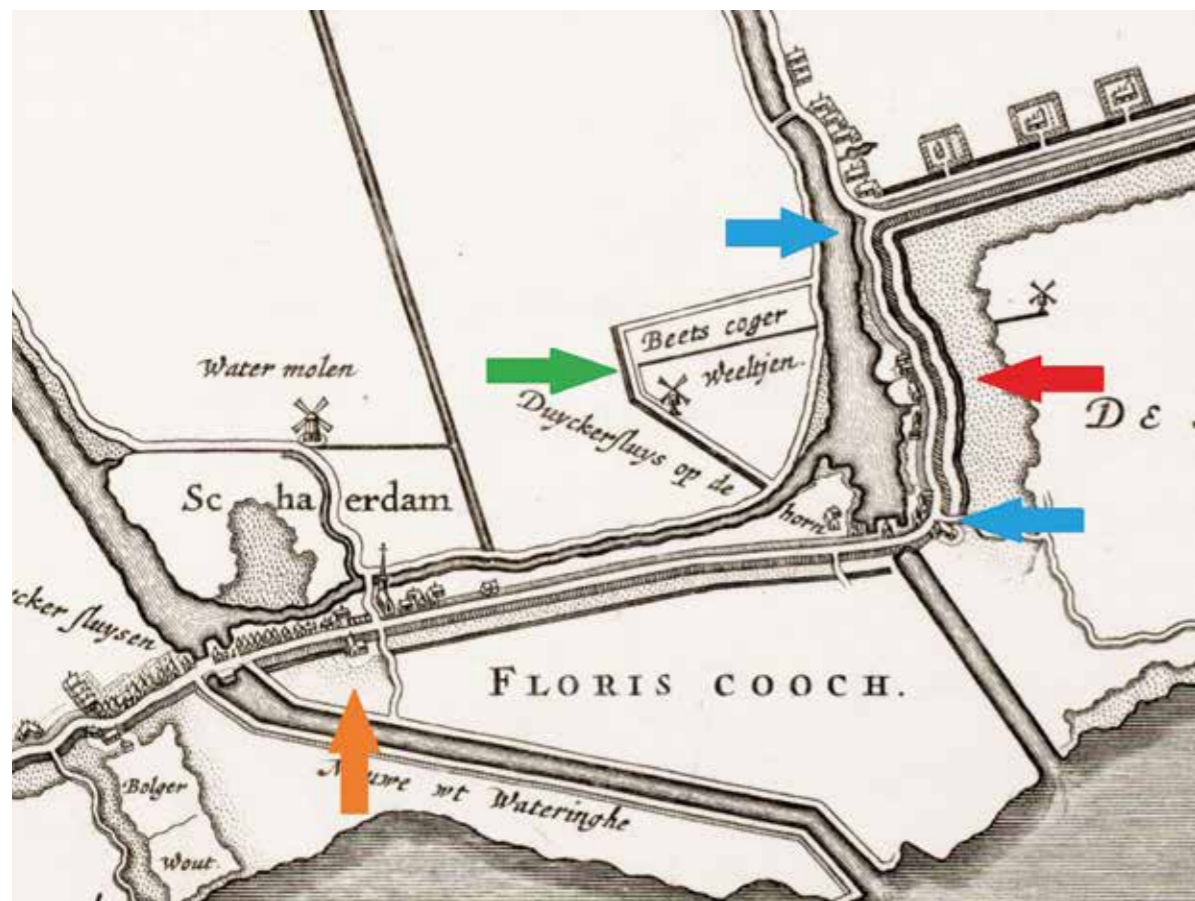
Niet ver ten zuiden van Hoorn liggen de dorpen Scharwoude en Schardam. Landschappelijk gezien valt op dat de dorpen abrupt worden afgesneden door de oude zeedijk. Dat is een gevolg van meerdere inlagen die hier in de 14de en 15de eeuw hebben plaatsgevonden. De eerste vond plaats na de Marcellusvloed van 1375, een van de zwaarste stormvloeden waardoor Holland is getroffen. De tweede inlaag vond ergens vóór 1440 plaats. Op de topografische kaart van Pieter van der Meersch uit 1638 is te zien dat de dijk pal tegen de kerk van Scharwoude aanligt en op een gravure van Cornelis Pronk uit de 18de eeuw lijkt de kerk wel bijna in de dijk te liggen. Later werd

↑ Er blijkt een vreemde samenhang te bestaan tussen de locatie van dijkmagazijnen uit de 17de en 18de eeuw en de aanwezigheid van laatmiddeleeuwse kerkterreinen. Hier een

foto van de Almersdorperweg omstreeks 1916, met links de geteerde planken van het dijkmagazijn. Op de achtergrond is de Westfriese Omringdijk zichtbaar.

de kerk circa 60 meter landinwaarts verplaatst en bouwde men opvallend genoeg wederom een dijkmagazijn op de plek van de voormalige kerk en kerkhof. Voor Schardam zijn geen bronnen over een inlaag bekend. Wanneer ervan wordt uitgegaan dat dit deel van de kust met dezelfde stormvloeden te maken heeft gehad, zal ook hier de dijk niet op de oorspronkelijke plek liggen. In dit licht is het interessant om te zien dat de kerk van het dorp op de oudste kaart van het gebied van omstreeks 1530 buitendijks staat afgebeeld. Dit geldt ook voor de kerk van Etersheim waarvan historisch en archeologisch bekend is dat deze door een inlaag op nieuw voorland is komen te liggen. Op de kaart van de Beemster uit 1644 staat Schardam ook ingetekend. Opvallend is dat niet ver van de kerk die in de 17de eeuw binnendijks wordt gebouwd, een terp wordt afgebeeld die een stuk groter is weergegeven dan een gemiddelde huisterp. Het vermoeden bestaat dat hier door een inlaag de dijk bovenop het kerkterrein is teruggelegd. Vandaag de dag is de terp van de oude, verplaatste kerk in het buitendijkse land nog steeds zichtbaar als een mooie verhoging, omgeven door een sloot en gelegen tegen de dijk.

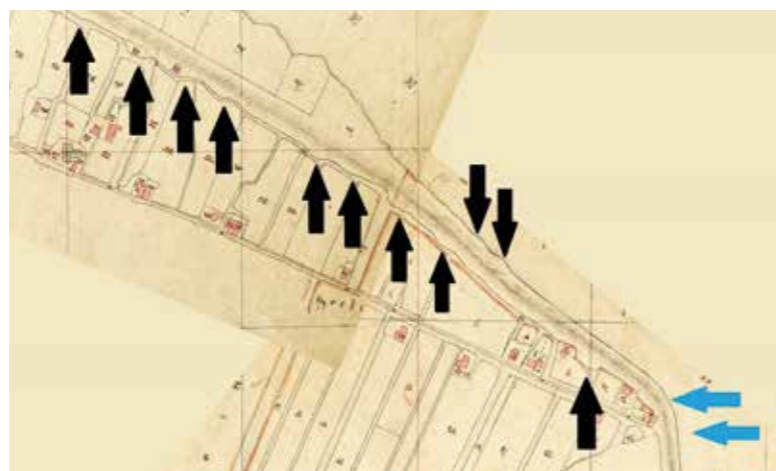

Met het inlagen van de nieuwe dijk is zodoende vaker gekozen voor het gebruik van een oud kerkterrein. Langs de Zuiderzee is sprake van een herhalend patroon. Zo zijn net ten noorden van Doornspijk bij Elburg resten aanwezig van de Sint-Ludgeruskerk. Uit onderzoek is gebleken dat hier rond 1100 bovenop de resten van een houten voorganger, een tufstenen kerk is gebouwd die zo'n twee eeuwen daarvoor zou zijn opgericht. Oorspronkelijk lag ook hier de zee verder weg en is door het inlagen de dijk bovenop het kerkterrein aangelegd.

↑ Aan de hand van deze kaart van de Beemster uit 1644 is veel op te maken. De aanwezigheid van een drooggemalen Weeltjen of wiel (groene pijl) verraadt de aanwezigheid van een grote dijkdoorbraak, het kronkelige verloop (rode pijl) is ontstaan na de reparatie. De bewoning daar vlak langs de dijk is opgeslokt

door latere versterkingen. De opvallende haakse hoek in de dijk (tussen de blauwe pijlen) is ontstaan door een inlaag en de buitendijkse ophoging vlakbij de kerk (oranje pijl) doet vermoeden dat de kerk hier mogelijk oorspronkelijk buitendijks stond.

→ Op deze uitsnede van de kadastrale minuut uit 1826 bij Warder is het kronkelige verloop mooi afgebeeld. Een sterk meanderende dijksloot verraadt de aanwezigheid van een rij huisterpen. Inmiddels zijn twee structuren waargenomen bij de blauwe pijlen. Bij de zwarte pijlen worden er nog meer vermoed.

↑ Kerkterreinen onder een dijk beperken zich niet tot het voormalig Zuiderzeegebied. In Hannekenswerve vlakbij Sluis en Draaibrug in Zeeland

kwamen in 1963 en 1964 onder een inlaagdijk de muren aan het licht van een laatmiddeleeuwse kruiskerk gewijd aan Sint Nicolaas.

‘Deze overblijfselen kunnen overal voorkomen waar men in het verleden strijd tegen de zee heeft gevoerd’

Iets verder weg in Zeeland, vermaard om zijn vele verdrinken dorpen, zijn meerdere locaties bekend met kerkterreinen onder een dijk. Misschien wel het fraaiste voorbeeld hiervoor is Hannekenswerve vlakbij Sluis en Draaibrug in Zeeuws Vlaanderen. Hier kwamen in 1963 en 1964 onder een inlaagdijk, de muren aan het licht van een laatmiddeleeuwse kruiskerk gewijd aan Sint Nicolaas. Binnen in de kerk werden 31 gemetselde bakstenen grafkelders gevonden, waarvan 19 bepleisterd en sierlijk beschilderd. Bovenstaande voorbeelden geven aan dat de aanwezigheid van resten van nederzettingen en kerken onder een dijk zich niet beperken tot het Zuiderzeegebied, maar dat deze overblijfselen overal kunnen voorkomen waar men in het verleden strijd tegen de zee heeft gevoerd.

EEN KETTING VAN HUISTERPEN

Recent zijn de resten van een nederzetting onder een dijk tevoorschijn gekomen aan het zuidoostelijk eind van het dorp Warder. Hier wordt de dorpsstraat, net als bij

Scharwoude, abrupt afgesneden door de oude zeedijk. Op de kadastrale minuut van Warder uit 1826 is het slotenpatroon gedetailleerd afgebeeld. Hierop is te zien dat de dijksloot ten noorden van de dorpsstraat sterk meandert en daarmee opvallend afwijkt van de rechte sloten die doorgaans evenwijdig aan de dijk liggen. Op de kaart van Johannes Blaeu uit 1631, zijn verspreid langs de dijk zeven huizen getekend. Op basis van deze gegevens was vooraf de aanname dat de 17de-eeuwse huizen op middeleeuwse huisterpen stonden en dat de dijksloot om deze verhogingen heen zijn gegraven. Tijdens het archeologisch onderzoek en diverse waarnemingen aan de dijk in 2022 is dit bevestigd. De dijk lijkt teruggelegd tot op een ketting van huisterpen ten noorden van het huidige dorp. Hoe oud deze structuren van origine zijn, is nog niet duidelijk. Ze zijn afgedekt door de dijk in de tweede helft van de 15de eeuw. Over enige tijd volgt nader onderzoek. Er bestaat een mogelijkheid dat de huisterpen van oorsprong al stammen uit de vroegste periode, net na de ontginning van het

↑ In 2022 werd tijdens het onderzoek in het verlengde van de dorpsstraat van Warder een huisterp onder de dijk gevonden. Zichtbaar zijn de in banen neergelegde veenzoden langs de flank van de huisterp. Op basis van het vondstmateriaal lijkt de huisterp te zijn afgedekt door de dijk in de tweede helft van de 15de eeuw.

→ In de zomer van 2022 is in Warder op de plek waar de dijk de dorpsstraat kruist een brede profielsleuf gegraven, met daarin de resten van de 'Hogedyckersluis'. Op de foto zie je hoe het water van de houten bodem wordt gehoozd.

gebied en dat het de oudste relict van het dorp zijn. In dit licht is het interessant om kort de naam van het dorp en de schrijfwijze nader te beschouwen. In het 12de-eeuwse *Liber Sancti Adelberti* wordt het plaatsje aangeduid als Werthere, later als Werder en Warder. De overeenkomst met Friese plaatsnamen als bijvoorbeeld Bolsward, Holwerd, Ferwert en Leeuwarden is duidelijk. Mogelijk is de plaatsnaam Warder het meervoud van Ward of Wierde, of anderszins een verwijzing naar deze oude woongronden op terpen.

TWEE SLUIZEN ONDER DE DIJK

Een belangrijk onderdeel van het archeologisch onderzoek binnen het project dijkversterkingen is het in kaart brengen van de opbouw van de dijk. Dit wordt gedaan met behulp van meerdere profielopnames om zo meer zicht te krijgen op eventuele verschillen en overeenkomsten in de ontstaanswijze van het dijklichaam. In de zomer van 2022 is in Warder, op de plek waar de dijk de dorpsstraat kruist, een brede profielsleuf gegraven.

Deze locatie was geselecteerd omdat uit historisch kaartmateriaal bekend was dat hier ooit de 'Hogedyckersluis' aanwezig was. Het betreft een dubbele sluis van 2 x 3 m breed. Aan zeezijde zijn de uitsparingen van twee sluisdeuren gevonden. De puntdeuren zelf zijn bij de toenmalige ontmanteling verwijderd. De houten vloer was echter intact en is bemonsterd voor jaarringonderzoek. De resultaten van dat onderzoek wijzen richting een bouw in 1668, het jaartal waaruit ook een bestek in het archief van het Hoogheemraadschap aanwezig is. Oudere bronnen spreken van een sluis en sluiswachter in Warder. De onderzochte structuur is daarmee een opvolger van een oudere sluis in het dorp, die hoogstwaarschijnlijk niet ver van deze sluis zal hebben gelegen. Een deel van de sluis zit nog onder de dijkweg en zal later worden onderzocht. In het kader van het onderzoek naar de opbouw van de dijk, zijn in het voorjaar van 2023 bij Etersheim, nog eens vier brede profielsleuven aangelegd. In een van deze sleuven kwam geheel onverwacht de bodem en een deel van de opgaande wanden van een houten

→ Na het weggraven van een deel van de Zuiderdijk kwamen bij meerdere dorpen resten van huizen tevoorschijn. Hier bij Schellinkhout worden de bakstenen en plavuizen vloeren, wanden en schoorsteen-fundering van een 17de eeuw West-Fries langhuis ingemeten.

↓ De hogere ligging en de locatie langs doorgaande wegen maakte de Nederlandse dijken favoriete plekken voor de aanleg van uitkijktorens en bunkers door de Duitse bezetters. Hier de FluWa of Flugzeugwache vlakbij de Zandbraak van Warder.

sluis tevoorschijn met twee deuren en een slagdrempel waartegen de deuren sloten. Op basis van de uiterlijke kenmerken kon het bouwwerk in de Late Middeleeuwen worden geplaatst. Dat zou ook verklaren waarom de sluis op geen enkele historische kaart stond aangegeven en daardoor voorafgaand aan de graafwerkzaamheden nog onbekend was. Van de balken op de bodem zijn enkele jaarringmonsters genomen. Het hout geeft een kapdatum van 1438-1440. Het bouwwerk wordt daarmee een prachtig puzzelstukje in het onderzoek naar laatmiddeleeuwse sluisen.

TOPJE VAN DE IJSBERG

De genoemde voorbeelden zijn slechts het topje van de ijsberg. Net zo goed hadden genoemd kunnen worden de resten van meer dan tien huizen uit de Late Middeleeuwen tot en met de 17de eeuw, aangetroffen onder de dijk bij Oosterleek, Schellinkhout en Lutjeschardam. Of de zware palenfundering van het dijkmagazijn bij Wijdenes. Daarnaast zijn op meerdere locaties reparaties

van dijkdoorbraken gevonden, waar opvallend vaak - waarschijnlijk door de hoogte en de stevigheid - in latere tijd huizen bovenop zijn gebouwd. Noemenswaardig is een stuk van de Ketenpoort - de stadsverdediging van Enkhuizen, maar ook meerder bunkers uit de Tweede Wereldoorlog mogen worden vermeld. De hogere ligging en de locatie langs doorgaande wegen maakte de Nederlandse dijken favoriete plekken voor de aanleg van uitkijktorens en bunkers door de Duitse bezetter.

Hopelijk is met dit overzicht duidelijk geworden dat een dijk veel meer is dan het grondlichaam alleen. De inlaagdijken hebben op veel locaties bijzondere vindplaatsen afgedekt en ze daarmee ook beschermd tegen verstoringen van buitenaf. Daarnaast zorgt capillaire werking voor een hoger grondwaterniveau binnen een dijklichaam, in vergelijking met het omringende land. Hierdoor blijven naast de anorganische overblijfselen ook organisch materiaal, zoals bijvoorbeeld hout en leer, erg goed bewaard. Reden te meer om, ook met het oog op de toekomst en het behoud van oude materialen, deze vindplaatsen te koesteren en de aandacht te geven die ze verdienen.

‘De hogere ligging en de locatie langs doorgaande wegen maakte de Nederlandse dijken favoriete plekken voor de aanleg van uitkijktorens en bunkers door de Duitse bezetter’

→ De zon komt op boven het Markermeer. Op de voorgrond een van de profielsleuven door de Zeevangse Keukendijk.

Colofon

© Archeologie West-Friesland, Hoorn, 2024

Deze folder is een uitgave van Archeologie West-Friesland, het gemeentelijk samenwerkingsverband van Drechterland, Enkhuizen, Hoorn, Koggenland, Medemblik, Opmeer, Stede Broec, Schagen en Texel.

Opdrachtgever archeologisch onderzoek:

Alliantie Markermeerdijken

Tekst: Sander Gerritsen & Jan-Willem Oudhof

Redactie: Michiel Bartels

Ontwerp: Rolf Kliffen

Productie: Drukwerkconsultancy

Meer informatie?

Archeologie West-Friesland

Gemeente Hoorn

Postbus 603

1620 AR Hoorn

Nederland

archeologie@hoorn.nl

www.archeologiewestfriesland.nl

Verantwoording afbeeldingen:

Alle afbeeldingen zijn vervaardigd door

Archeologie West-Friesland met uitzondering van:

Jan Ploegstra: Cover

Paul Paris: p. 2

Kadir van Lohuizen: p. 4

Periplus: p. 4

Biblioteca Digital Hispana: p. 5

Stichting Historisch Opperdoes: p. 7

Waterlands Archief: p. 8

RCE: p. 8

Erfgoed Zeeland: p. 9

Klaas Beunder: p. 11

Jan Ploegstra: p. 12

Dankwoord

Dank gaat uit naar de kraanmachinisten langs de Markermeerdijken en alle andere werknemers van de Alliantie die met ons hebben samengewerkt en interesse hebben getoond. Jan Ploegstra en Bart van Rijn verdienen een vermelding voor hun pragmatiek en medewerking. Klaas Beunder (†) postuum dank voor het delen van zijn kennis over de dijk rond Warder en Etersheim.